

Світлана Бойко

кандидат філософських наук,
завідувач сектору авторського педагогічного новаторства,
відділ інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи,
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»;
старший науковий співробітник,
відділ освітніх технологій та популяризації українознавства,
Науково-дослідний інститут українознавства,
Міністерство науки і освіти України, м. Київ

ORCID: 0000-0002-4999-4603

Email: boyko-svitlana@ukr.net

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ

Анотація. У статті розкриваються концептуальні засади формування національно-культурної ідентичності українського суспільства в сучасних умовах конфлікту мов та ідентичностей. Особливу увагу приділено такому процесу, як розмивання національно-культурної ідентичності, який призвів до створення у певній частині населення України «подвійної ідентичності» (української та радянської) з пріоритетним впливом чинників соціально-економічного характеру.

Особливу увагу приділено ролі національної культурної спадщини у формуванні національно-культурної ідентичності, яка відіграє головну роль у становленні самобутності й суб'єктності українського суспільства та Української держави. Наведено результати всеукраїнського опитування «Як говорити про війну мовою культури», проведеного на замовлення Школою політичної аналітики НаУКМА за фінансової підтримки Українського культурного фонду.

Порушено проблеми подолання конфлікту ідентичностей у системі пріоритетів соціогуманітарного розвитку України. Звернено увагу на формування національно-культурної ідентичності українського суспільства з точки зору забезпечення національної безпеки України, що є особливо актуальним в умовах тих змін і викликів, які виникли в епоху глобалізації.

Розкрито загрозу деструктивного впливу російського чинника на гуманітарний простір України, яка виявляється у тому, що українське суспільство опинилося перед низкою гуманітарних викликів та небезпек, таких як загроза державному суверенітету та територіальній цілісності держави, поширення антиукраїнських та сепаратистських настроїв, культурна та політична дезорієнтація і, як наслідок, – криза національно-культурної ідентичності.

Ключові слова: національно-культурна ідентичність, українське суспільство, виклики, загрози, кордони, всеукраїнське опитування, культурна спадщина.

Svitlana Boiko,

Ph.D. in Philosophy,

Head of the Sector of the Original Pedagogic innovations,
Department of the Innovative Activity and Experimental Research Work,
State Scientific Institution "Institute of Education Content Modernization";

senior research fellow,

Department of Educational Technologies
and Popularization of Ukrainian Studies,
Research Institute of Ukrainian Studies by the
Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv

FORMATION OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY OF UKRAINIAN SOCIETY: MODERN CHALLENGES AND THREATS

Abstract. The article reveals the conceptual foundations of the formation of the national and cultural identity of Ukrainian society in modern conditions of conflict of languages and identities. Particular attention is paid to such a process as the erosion of national and cultural identity, which led to the creation of a certain part of the population of Ukraine's «dual identity» (Ukrainian and Soviet) with the priority of socio-economic factors.

Particular attention is paid to the role of national cultural heritage in the formation of national and cultural identity, which plays a major role in the formation of identity and subjectivity of Ukrainian society and the Ukrainian state. The results of the all-Ukrainian survey «How to talk about the war in the language of culture», commissioned by the School of Political Analysis NaUKMA with the financial support of the Ukrainian Cultural Foundation, are presented.

The problems of overcoming the conflict of identities in the system of priorities of socio-humanitarian development of Ukraine are raised. Attention is paid to the formation of the national and cultural identity of Ukrainian society from the point of view of the national security of Ukraine.

The threat of the destructive influence of the Russian factor on the humanitarian space of Ukraine is revealed, which is manifested in the fact that Ukrainian society is facing a number of humanitarian challenges and dangers, such as a threat to state sovereignty and territorial integrity, the spread of anti-Ukrainian and separatist sentiments, cultural and cultural the consequence is a crisis of national and cultural identity.

Keywords: national-cultural identity, Ukrainian society, challenges, threats, borders, all-Ukrainian poll, cultural heritage

Постановка проблеми. У сучасних умовах конфлікту мов та ідентичностей, полікультурних впливів і численних загроз на «кордонному ґрунті», вирішенні складних питань довготривалої збройної агресії Російської Федерації проти України та міграційних процесів, проблема формування національно-культурної ідентичності українського суспільства є особливо актуальною. Адже з одного боку, в умовах світової глобалізації відбувається стирання сформованих культурних кордонів, що полегшує членам українського суспільства в комунікуванні з представниками інших культур, визначенні свого місця у соціокультурному просторі. З іншого боку, на шляху міжкультурної взаємодії виникають зони напружень і конфліктів. Тому сьогодні криза національно-культурної ідентичності фіксується як на рівні окремої особистості/соціальних груп, так і в межах всього українського суспільства. Така обставина ускладнює розвиток ефективного міжкультурного діалогу в українському суспільстві, розмиває систему цінностей і норм в суспільній життєдіяльності в країні. Вагомим є і те, що пошук і збереження власної автентичності є актуальним не лише для України, а й для всіх націй і країн світу, особливо на території пограниччя.

Аналіз наукових публікацій. Сьогодні поняття ідентичності особистості функціонує в міждисциплінарному вжитку та плідно використовується для інтерпретації багатьох явищ соціокультурної дійсності. Вивченню різних аспектів цього поняття присвячено численні теоретичні та практичні дослідження зарубіжних науковців (В. Агеєв, А. Адлер, Г. Блумер, А. Ватерман, І. Гофман, Е. Еріксон, Дж. Мід, Х. Теджфел, Дж. Тернер, З. Фройд, Ч. Гордон та ін.). Вагомий внесок у дослідження ознак, типології та класифікації ідентичності здійснили П. Берк, Р. Водак, М. Кандулл, П. Кісс, А. Косік, Е. Сміт, А. Турен, А. Хіменез та ін.

Серед вітчизняних авторів проблеми формування ідентичності, зокрема української, досліджують О. Андрєєва, Т. Бевз, І. Бех, О. Власюк, Т. Воропаєва, О. Газізова, Н. Гайворонюк, Я. Грицак, О. Дзьобань, С. Єкельчик, К. Журба, М. Кармазіна, А. Колодій, В. Крисаченко, О. Майборода, Т. Молдавська, Л. Нагорна, М. Рябчук, М. Степико,

В. Сусак, В. Хомрач, Н. Черниш, К. Чорна, І. Шкільна та інші.

Поняття «ідентичність» походить від латинського слова «identicus», що означає тотожність. Відповідно, ідентифікація – це ототожнення, співвіднесення окремої людини або певної соціальної групи з тією чи іншою спільнотою: етнічною, національною, соціальною, культурною, політичною, расовою, релігійною, територіальною, географічною, демографічною, історичною, професійною, статусно-ролевою, родовою та ін.

Проблему формування національно-культурної ідентичності вчені найчастіше досліджують у площині таких феноменів: культурної ідентичності (Е. Еріксон, Л. Софронова та ін.); соціальної ідентичності (Дж. Мід, Т. Парсонс, Х. Теджфел та ін.); національної ідентичності (Д. Міллер, Л. Шнейдер та ін.); міжкультурної взаємодії (О. Демиденко, А. Солодка та ін.); радянської ідентичності (Ю. Беззуб, О. Семенова, М. Герасько та ін.); української ідентичності (Е. Вілсон, В. Трощинський, В. Скуратівський, Н. Ярош та ін.).

За твердженням британського політолога Е. Вільсона, «українську ідентичність іще треба «перебудувати», відокремивши її від інших національних історій, з якими пов'язувалось життя українців упродовж сторіч – російської, радянської, польської, угорської тощо» [4, с. 78].

Інтегруватися в нинішній глобалізований світ з усіма його загрозами та викликами, не втративши при цьому своєї ідентичності – основна ідея нових праць П. Костюка, Л. Масенко, Ф. Фукуями та інших. Зокрема, у книзі історика та публіциста, військового аналітика, учасника бойових дій, полковника запасу, голови Львівської обласної організації Спільки офіцерів України П. Костюка «Код ідентичности. Мілітарні сторінки історії України і не тільки...» (2019) зосереджено увагу на тому, що концепт «Україна» досліджується з точки зору збереження ідентичності та національної безпеки [9].

Л. Масенко у праці «Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні» (2020) наводить серію есеїв (оприлюднених на сайті «Радіо Свобода» у 2016–2020 роках), які стосуються сфери

мовної політики і у своєму змісті відтворюють історію боротьби громадянського суспільства та патріотично налаштованої державницької частини депутатського корпусу VIII скликання у Верховній Раді з провідниками «русского мира» за утвердження державного статусу української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Особливу увагу Л. Масенко приділено висвітленню дезінформації, брехні й маніпулятивних пропагандистських технологій, які використовують Росія і «п'ята колона» у боротьбі за збереження в Україні російськомовних середовищ як потенційного плацдарму для подальшого загарбання українських територій [10].

Ф. Фукуяма у книзі «Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривденості», перекладеної з англійської мови Тетяною Сахно (2020), звертає увагу на питання колективної ідентичності (релігійної, расової, етнічної та політичної). У своїй праці він зауважує, що ідентичність змінює світ, пояснює чому політика ідентичності підриває засади ліберальних демократій. Апелюючи до історії, філософії і здорового глузду, Ф. Фукуяма зазначає, що ідентичність розв'язує соціальні рухи, скидає й обирає президентів, перешкоджає Україні вибудувати ефективні інституції, диктує Британії шлях без Євросоюзу, а Росії – повернення до авторитарних традицій [19].

М. Гібернау звертає увагу на те, що на початку нового тисячоліття ідентичність націй зберігає свою силу й править за могутній чинник політичної мобілізації [8].

На основі аналізу наукової літератури стає очевидним те, що процеси конструювання та набуття ідентичності (української, національної, соціальної, радянської, національно-культурної та ін.) зазнають трансформацій, тож потребують постійного вивчення, осмислення та узагальнення, що й зумовило актуальність цього дослідження.

Метою статті є науковий аналіз теоретичних розвідок у сфері розкриття особливостей формування національно-культурної ідентичності українського суспільства, з'ясування впливу деструктивного російського фактора на його національну та культурну (мовну, релігійну) самоідентифікацію.

Виклад основного матеріалу. Поняття «національно-культурна ідентичність» є доволі складним та багатоаспектним. Воно стосується, перш за все, життєдіяльності індивідів у певній культурі тієї чи іншої держави та відображає глибинні духовні тенденції розвитку суспільства. Формування національно-культурної ідентичності ґрунтується на національному світогляді, національній культурі, мові, національній ідеї, історичній правді, історичній пам'яті, національних ідеалах, національній гідності, національній самосвідомості, національних цінностях та патріотизмі.

Науковці розглядають національно-культурну ідентичність як один із складників індивідуальної та

соціальної ідентичності, тобто як елемент «Я-схеми» (Н. Markus, 1977), «Я-концепції» (Н. Tajfel, 1981), «соціального Я» (J. Turner, P. Oakes, 1986), «системи» (S. Stryker, P. Burke, 2000), «карти» (L. Greenfeld, J. Eastwood, 2007), як сукупність суб'єктивних зв'язків індивіда з соціальними групами, інститутами тощо, що утворюють систему уявлень індивіда про свою приналежність до різних елементів суспільства (K. Deaux, 1993; S. Stryker, P. Burke, 2000).

У науковій літературі поширеною є думка про те, що національно-культурна ідентичність є набагато більш стійким особистісним утворенням, ніж національна ідентичність, заснована лише на громадянському обов'язку.

Видатний британський соціолог та етнополітолог Е.Сміт звертає увагу на критерії «національного інтересу», які відображають національну волю та національну ідентичність населення [15, с. 25].

Інший британський соціолог З. Бауман розкриває «ідентичність» як призму, через яку розглядаються, оцінюються й вивчаються багато важливих рис сучасного життя [1, с. 176]. Отже, ідентичність має багатоаспектний характер, який пов'язаний із множинністю соціальних зв'язків і відносин у сучасному суспільстві.

Потреба в ідентифікації пояснюється тим, що людина є суспільною істотою, а суспільне буття являє собою надзвичайно складну систему взаємодій та взаємозв'язків, які по-різному впливають на її життєдіяльність: одні забезпечують людині соціальний захист, комфорт, можливість самореалізації, інші – навпаки, справляють руйнівний вплив. А тому з'ясування, з якими елементами соціальної системи і в який спосіб суб'єкт включений у суспільне життя, необхідність усвідомити «хто є хто?» – є абсолютно необхідною умовою повноцінної життєдіяльності особистості.

Ідентифікація включає в себе усвідомлення індивідом чи соціальною групою тотожності чи відмінності (або й протилежності) своїх потреб та інтересів, а відтак і поглядів, життєсмыслових орієнтирів, цінностей, нормативів поведінки, форм активності й інших складових людської життєдіяльності з аналогічними складовими тих чи інших суб'єктів соціальної системи.

Поняття «ідентичність» у статті розглядається з соціологічної та українознавчої точок зору. З соціологічної точки зору особлива увага приділяється соціальності ідентичності, яка розкривається через пов'язаність із групами і спільнотами, через взаємодію людей у групах і спільнотах, а також через взаємодію індивідів, які належать до різних групових об'єднань.

Розкриваючи соціальність ідентичності, звертаємо особливу увагу на те, що кожна група/спільнота або окремих індивід співіснують (живуть) на основі традицій певної культури [11]. (Ідеться, насамперед, про соціологічне розуміння культури як

скупності цінностей, значень і норм, якими керуються люди в процесі своєї взаємодії та свого співжиття). У зв'язку з цим, на думку провідних українських соціологів, «ідентичність є не просто соціальним феноменом чи соціальним продуктом, а більш складним соціокультурним утворенням, в якому наявні, взаємодіють і розрізняються його особистісні, культурні та соціальні компоненти» [16, с. 11]. Так, відомий британський соціолог Е. Гідденс в поняття «ідентичність» вкладає «особливі риси характеру особи або групи», звертаючи увагу на те, що «ідентичність як особи, так і групи значною мірою диктується соціальними знаками», одним із яких є їхнє власне ім'я [7, с. 663].

Важливими з цієї точки зору є дані соціологічних опитувань про національно-культурну ідентичність громадян України, що проводяться Школою політичної аналітики НАУКМА, Українським незалежним центром політичних досліджень, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Центром Разумкова, Київським міжнародним інститутом соціології, Інститутом соціології НАН України та іншими структурами і науково-дослідними установами.

Так, 13 жовтня 2021 року у прес-центрі «Укрінформ» команда Школи політичної аналітики НАУКМА презентувала результати всеукраїнського опитування «Як говорити про війну мовою культури», проведеного за фінансової підтримки Українського культурного фонду. (Опитування мало на меті з'ясувати як загальні тенденції у споживанні українцями культурних продуктів (фільмів, серіалів, книжок), так і дослідити запит на такі продукти, присвячені подіям на Донбасі і в Криму) [12].

Ключовими результатами опитування є такі: більшість українців визнає потребу створення культурних продуктів на важливі суспільні теми. Зокрема, 77,6 % підтримали тезу, що держава має привертати увагу людей до важливих тем і проблем через фінансування певних фільмів, серіалів, книжок; значна частина українського суспільства переконана, що необхідно створювати культурні продукти про окупацію Криму (66,6 %) та військові дії на Донбасі (73,3 %). Також 73,1 % громадян поділяють ідею, що до навчальних програм закладів загальної середньої освіти варто включати книжки та фільми за цією тематикою. Втім, тут потрібно враховувати певні регіональні відмінності: на Сході та Півдні України рівень підтримки хоч і є істотним, проте дещо нижчим (54,5 % та 63,2 % відповідно) у порівнянні з рештою регіонів [12].

На думку опитуваних, з-поміж тем, на які потрібно створювати культурні продукти, пріоритетними є культурні продукти про українських військових і ветеранів та про дітей, яких торкнулись військові дії на Донечині та Луганщині. Опитані показали майже абсолютну однаковість – 84,4 % і 85,9 % відповідно.

У рамках висвітлення результатів опитування, наукова директорка ШПА А. Осипчук звернула увагу

на те, що в різних регіонах України відповіді респондентів в залежності від регіональної та мовної ідентичності досить суттєво відрізняються. Так, наприклад, на питання, чи цікаві самим респондентам фільми, серіали чи книжки про життя окремих людей в контексті подій 2014 року на Донбасі та в Криму, відсоток позитивних відповідей значущо менший – 61,4 %. Відповіді російськомовних громадян (це та категорія, де кількість тих, кому цікаві продукти на цю тематику – 42,2 %) дорівнювали кількості незацікавлених – 39,1%). Найменший рівень особистої зацікавленості культурними продуктами виявили респонденти на Сході [12].

(Опитування проведено за участі дослідницької агенції Info Sapiens на замовлення Школи політичної аналітики в межах проекту «Посилення ролі культури в процесах осмислення подій на Донбасі та в Криму і консолідації українського суспільства» за фінансової підтримки Українського культурного фонду. Польовий етап тривав з 1 по 21 вересня 2021 року. Дослідження проводилося методом телефонних інтерв'ю – САТІ (Computer Assisted Telephone Interviewing). Вибірка опитування склала 2000 респондентів – вся Україна за винятком АР Крим і непідконтрольних територій Донецької і Луганської областей та 820 інтерв'ю у Донецькій, Луганській, Херсонській областях. Максимальна теоретична похибка не перевищує 2,2%) [12].

З точки зору українознавства звертається увага на дослідження науковців Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Науково-дослідного інституту українознавства та українознавчих кафедр в обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Важливими є праці Т. Воропаєвої «Українознавча компетентність як ключовий чинник подолання наслідків інформаційної війни», «Формування громадянсько-політичної ідентичності громадян України» [5], Т. Бойко «Політизація сучасних етнонаціональних процесів у Донецькому краї: ризики незворотності» [3], О. Семенової «Радянська ідентичність у соціо- та етнокультурному просторі сучасної України» [13], О. Семенової та М. Герасько «Національно-культурна ідентичність українського суспільства у контексті сучасних гуманітарних викликів» [14], Т. Бевз «Українська ідентичність і національна безпека у викликах сьогодення», «Концепт ідентичності українства в умовах соціокультурних трансформацій: загрози національній безпеці в гуманітарній сфері (історіографія проблеми)» [2], О. Газізової «Українознавчі пріоритети формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді» [6] та інших.

Так, у статті «Українська ідентичність і національна безпека у викликах сьогодення» Т. Бевз наголошує на тому, що формування загальнонаціональної ідентичності є чинником національної безпеки України [2]. Нею аналізуються

найбільші виклики 2020 року: COVID-19, криза в системі української освіти та демографічна криза. Вона зауважує, що в Україні чинна система освіти не враховує викликів сьогодення, серед яких найвідчутніші – епідемія коронавірусної хвороби та збройна агресія Російської Федерації проти України. Т. Бевз переконана, що демографічні тенденції сучасної України можуть призвести до значного зменшення чисельності українців і значне заселення країни іншопольними іммігрантами, що внаслідок створить виклик державності та ідентичності.

У цій статті Т. Бевз зазначає, що в окупованому Криму ситуація з освітою і збереженням української національної ідентичності є досить складною. Зокрема, упродовж шести років де-факто окупаційна влада в Криму здійснювала ціле-спрямовану політику знищення національної ідентичності та мілітаризації молоді. З цією метою вона широко використовувала систему освіти в Криму, завдяки якій готувала дітей до служби в російській армії. У звіті одного з сімферопольських закладів загальної середньої освіти, у якому відкрито кадетські класи, зазначено, що 53% його випускника обрали військову службу (пішли у військові інститути або училища) [2]. Вагомим є і те, що з 2018 р. у Криму з'явилася гра «Зірничка», створена для дітей від 7 до 10 років, яка організовується з використанням зброї [2].

Основною метою окупаційної влади, на думку Т. Бевз, стало знищення української ідентичності, хоча ніде в документах це прямо не декларується [2]. У документах йдеться про формування російської ідентичності, про важливість роботи з дітьми, які пам'ятають Україну, і потребу показати їм іншу історію (про це вказано в одному зі звітів Громадської палати Криму) [2].

О. Семенова у праці «Радянська ідентичність у соціо- та етнокультурному просторі сучасної України» (2020) зауважує, що процес «переідентифікації» українського суспільства має повільний та подекуди гострий характер; особливо помітним це явище є у південно-східних регіонах України, де спостерігається сильний вплив російсько-радянських мовно-культурних та історичних наративів. Зокрема, результати її досліджень засвідчили, що радикальні антиукраїнські настрої властиві тим респондентам, які визначили свою ідентичність як «радянську» [13], відсутність критичної ревізії радянського минулого, а натомість його героїзація адептами Радянського Союзу затримує цивілізаційну реабілітацію України, перешкоджає її виходу з пострадянського простору.

У статті «Національно-культурна ідентичність українського суспільства у контексті сучасних гуманітарних викликів» О. Семенова О. та М. Герасько зауважують, що «викликана гуманітарною експансією Російською Федерацією криза національно-культурної ідентичності мешканців окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) виявляється у запереченні ними української

державної символіки та державних інституцій, проросійських геополітичних орієнтацій, сповідуванні радянських соціокультурних цінностей, культивуванні ідеологем про окрему ідентичність Донбасу, «новоросійську ідентичність» та ін.» [14]. Основою регіональної ідентичності в ОРДЛО є протистояння сучасній Україні, героїзація дій російських найманців проти України, запровадження регіональних символів та свят антиукраїнської спрямованості [14]. Ці території використовуються російськими пропагандистами для розмивання загальнонаціональної ідентичності, пропаганди ідей, спрямованих на загострення регіональних, культурно-історичних, світоглядних суперечностей українського суспільства [14].

Розкриваючи особливості політизації сучасних етнонаціональних процесів у Донецькій та Луганській областях, Т. Бойко висвітлює соціально-політичний ґрунт донецької ідентичності як основи відокремленого простору та наголошує, що політизація сучасних національних відносин у регіоні виявляється у пропагуванні фейкових ідентичностей та форсуванні асиміляційних процесів на окупованих територіях [3]. Загалом, актуальність формування національно-культурної ідентичності в Україні окрім наукових праць відображається й у стратегічних документах державного значення, таких як: закони України «Про освіту», «Про культуру», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про основи національної безпеки України», Постанови Верховної Ради «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Концепція українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасних модернізаційних змін; «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про кінематографію», «Про видавничу справу», «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про охорону культурної спадщини», «Про засади державної мовної політики», Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 та ін.

Зокрема, у новій Стратегії національної безпеки України (2020) звертається увага на протидію деструктивній пропаганді та йдеться про необхідність розвитку української культури як основи консолідації української нації та зміцнення її ідентичності.

Підсумовуючи аналіз наукової літератури й офіційних державних документів, варто звернути увагу на те, що ідентичність держави або нації як цілого зазвичай формується навколо таких цінностей, як: територія, мова, традиції, історія, міфологія, фольклор, архетипи, символіка, звичаєве право, панівні моральні норми й імперативи, домінуючі

інтереси і прагнення, бачення шляхів та засобів досягнення бажаного стану.

Базовим, вихідним елементом ідентифікації є визначення тих людей чи їхніх спільнот, які є «своїми», і тих, які усвідомлюються як «чужі». Основою такого поділу виступає визнання спільності чи відмінності життєвих інтересів або об'єктивний (природний, родовий, етнічний, історичний, соціальний, територіальний тощо) зв'язок із певною спільнотою.

Видатний американський психолог Е. Фромм виділив п'ять основних, на його думку, потреб, які зумовлюють віднесення людиною себе до певної ідентичності: 1) потреба в спілкуванні; 2) потреба в творчості; 3) прагнення віднайти глибокі корені свого буття; 4) прагнення до пізнання; 5) пошук об'єкта уподібнення, зразка наслідування, ідеалу.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що у процесі спілкування суб'єкт з'ясовує, «хто є хто» і ким є він сам, з ким у нього є щось спільне, ідентичне. Зроблені висновки дають людям змогу орієнтуватися в системі суспільних зв'язків, знаходити в ній свою «нішу» і, відповідно, коригувати свою поведінку, формувати власну життєву позицію.

Агресивні дії Російської Федерації є хоч і головним, але не єдиним викликом, що позначаються на формуванні національно-культурної ідентичності та розвитку українських ідентифікаційних практик. Після Революції гідності з'явилися нові виклики, які пов'язані з потребою одночасного здійснення низки невідкладних суспільних реформ в умовах обмеження ресурсів на їх проведення.

Ця обставина нерідко негативним чином позначається, зокрема, на соціо-економічних ідентичностях в українському суспільстві, стримуючи модернізацію його соціальної структури.

Варто враховувати і складні завдання щодо утвердження українського характеру Української держави, формування в ній повноцінного українського національно-культурного середовища, у тому числі шляхом піднесення ролі й престижу української мови, яка є найголовнішим маркером як етнічної, так і національної ідентичності українського суспільства.

Джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократії залишається недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики.

Принципово важливим є те, що національно-культурна ідентичність є духовною і водночас матеріалізованою в культурній спадщині у всьому культурному ландшафті Європи. Суспільство становить частину цього ландшафту, не усвідомлюючи його вартості й факту, що це наша спільна культурна спадщина [18, с. 79].

Культурна спадщина формує і локальну ідентичність – від села, містечка й міста, до цілого регіону, зберігає різноманіття як цінність і відрізняє нас від інших, викликаючи зацікавлення інших нами.

Збережена та належним чином репрезентована культурна спадщина – джерело зростання

і духовного розвитку українського народу, формування його спільної історичної пам'яті та української ідентичності. Відношення до культурної спадщини, яка збереглася до наших днів у вигляді різноманітних об'єктів, що мають універсальну історичну, наукову, культурну і мистецьку цінність, є одним із важливих показників культури та певним рівнем сформованості національно-культурної ідентичності [18].

Подальші дослідження в цьому напрямі вимагають розробки критеріїв і показників сформованості національно-культурної ідентичності українського суспільства.

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман ; пер. с англ. В. Л. Иноземцева. М. : Логос, 2002. 324 с.

2. Бевз Т. Українська ідентичність і національна безпека у викликах сьогодення. *Українознавство*, 2020. № 4 (77). С. 143–159.

3. Бойко Т. Політизація сучасних етнонаціональних процесів у Донецькому краї: ризики незворотності. *Українознавство*, 2017. № 1–2 (62–63). С. 25–39.

4. Вілсон Е. Українці: несподівана нація. Київ: К.І.С., 2004.

5. Воропасва Т. С. Формування громадянсько-політичної ідентичності громадян України (1991–2018). *Научный взгляд в будущее*. Выпуск 9. Том 3. Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2018. С. 69–75.

6. Газізова О. Українознавчі пріоритети формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді. *Українознавство*, 2020. № 4 (77). С. 170–182.

7. Гідденс Е. Соціологія / Е. Гідденс ; пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; наук. ред. пер. О. Іващенко. Київ : Основи, 1999. С. 663.

8. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ: Темпора, 2012. 303 с.

9. Коновал О. Книга Петра Костюка. 26.04.2019. URL: <http://svoboda-news.com/svwp/Книга-Петра-Костюка/>

10. Масенко Л. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. 2020. Вид-во: Кліо. 176 с. <https://book-ye.com.ua/catalog/movoznavstvo/konflikt-mov-ta-identychnostej-u-postradjanskij-ukrayini/>

11. Павлюк Л. Українська ідентичність в умовах полікультурності. *Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США*. Львів, 18–21 вересня 2003 р.

12. Підтримка державою культурних продуктів має бути. Та чи готові українці їх споживати? URL: <https://spa.ukma.edu.ua/news-and-events/pidtrymka-derzhavoiu-kulturnykh-produktiv-maie-buty-ta-chy-hotovi-ukraintsi-ikh-spozhyvaty/>

13. Семенова О. Радянська ідентичність у соціо-та етнокультурному просторі сучасної України. *Українознавство*, 2020. № 4 (77). С. 159–169.

14. Семенова О., Герасько М. Національно-культурна ідентичність українського суспільства у

контексті сучасних гуманітарних викликів. *Українознавство*, 2020. № 2 (75). С. 130–145.

15. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Е. Д. Сміт ; пер. з англ. П. Таращук. Київ : Основи, 1994.

16. Соціокультурні ідентичності та практики / за ред. А. Ручки. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2002. С. 11.

17. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

18. Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти : монографія / В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, Н. П. Ярош та ін. ; за заг. ред. В. П. Трощинського. Київ : НАДУ, 2018. 256 с.

19. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості/ пер. з англ. Тетяна Сахно. Київ : Наш Формат, 2020. 192 с.

References

1. Bauman Z. (2002). *Individualizirovannoe obshchestvo* [Individualized society] / Zigmunt Bauman; per. s angl. V. L. Inozemceva. M. : Logos. 324 p. (in Russian).

2. Bezv T. (2020). *Ukrains'ka identychnist' i natsional'na bezpeka u vykl p.ykakh s'ohodennia*. [Ukrainian Identity and National Security in the Challenges of Today]. *Ukrainoznavstvo*. # 4 (77). P. 143–159. (in Ukrainian).

3. Boiko T. (2017). *Politicization of Contemporary Ethnonational Processes in Donetsk Region* [Politicization of contemporary ethnonational processes in donetsk area: risks of irreversibility]. *Ukrainoznavstvo*. Vol. 1–2 (62–63). Pp. 25–39. (in Ukrainian).

4. Vilson E. (2004). *Ukrainci: nespodivana natsiia* [Ukrainians: an unexpected nation]. Kyiv: K.I.S. (in Ukrainian).

5. Voropaieva T. S. (2018). *Formuvannia hromadians'ko-politychnoi identychnosti hromadian Ukrainy (1991–2018)*. [Formation of the civic and political identity of citizens of Ukraine (1991–2018)]. *Nauchnyj vzglyad v budushhee*. Vol. 9. Tom 3. Odessa: KUPRIENKO SV. P. 69–75. (in Ukrainian).

6. Hazizova O. (2020). *Formation of national and cultural identity in students and youth: ukrainian studies priorities* [Ukrainian studies priorities for the formation of the national and cultural identity of student youth]. *Ukrainoznavstvo*. # 4 (77). P. 170–182. (in Ukrainian).

7. Hiddens E. (1999). *Sotsiologhiia* [Sociology] / E. Hiddens ; per. z anhl. V. Shovkun, A. Olijnyk; nauk. red. per. O. Ivaschenko Kyiv : Osnovy, 1999. (in Ukrainian).

8. Gibernau M. (2012). *Identychnist' natsij* [Identity of nations]. Kyiv: Tempora, 303 p. (in Ukrainian).

9. Konoval O. (2019). *Knyha Petra Kostiuca*. 26.04.2019. [The book by Peter Kostyuk. 26.04.2019]. URL: <http://svoboda-news.com/svwp/Книга-Петра-Костюка/> (in Ukrainian).

10. Masenko L. (2020). *Konflikt mov ta identychnostej u postradians'kij Ukraini*. [Conflict of languages and identities in post-Soviet Ukraine]. Vyd-vo: Klio. 176 p. <https://book-ye.com.ua/catalog/movoznavstvo/konflikt-mov-ta-identychnostej-u-postradyanskij-ukrayini/> (in Ukrainian).

11. Pavliuk L. (2003). *Ukrains'ka identychnist' v umovakh polikul'turnosti* [Ukrainian identity in a multicultural environment]. *Ukraina – problema identychnosti: liudyna, ekonomika, suspil'stvo. Konferentsiia ukrains'kykh vypusknikov proqram naukovoho stazhuvannia u SSHa L'viv, 18–21 veresnia 2003 r.*

12. *Pidtry'mka derzhavoyu kul'turny'x produktiv maye buty'. Ta chy` gotovi ukrayinci yix spozhy`vaty`?* [Support for state cultural products should be. But are Ukrainians ready to consume them?]. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/news-and-events/pidtrymka-derzhavoiu-kulturnykh-produktiv-maie-buty-ta-chy-hotovi-ukrainci-ikh-spozhyvaty/> (in Ukrainian).

13. Semenova O. (2020). *Radians'ka identychnist' u sotsio- ta etnokul'turnomu prostori suchasnoi Ukrainy* [Soviet Identity in Socioand Ethnocultural Space of Modern Ukraine]. *Ukrainoznavstvo*. # 4 (77). P. 159–169. (in Ukrainian).

14. Semenova O., Heras'ko M. (2020). *Natsional'no-kul'turna identychnist' ukrains'koho suspil'stva u konteksti suchasnykh humanitarnykh vyklykiv*. [National and Cultural Identity of the Ukrainian Society in the Context of Modern Humanitarian Challenges]. *Ukrainoznavstvo*. # 2(75). P. 130–145. (in Ukrainian).

15. Smit E. D. (1994). *Natsional'na identychnist'* [National identity] / E. D. Smit ; per. z anhl. P. Taraschuk. Kyiv : Osnovy, 1994. (in Ukrainian).

16. *Sotsiokul'turni identychnosti ta praktyky* [Socio-cultural identities and practices]. (2002). za red. A. Ruchky. Kyiv : Ін-т соціології НАН України. (in Ukrainian).

17. *Stratehiia natsional'noi bezpeky Ukrainy, zatverdzhena Uказом Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 r. # 392/2020* [National Security Strategy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine of September 14, 2020 # 392/2020]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (in Ukrainian).

18. *Formuvannia ukrains'koi identychnosti v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoretychni i politychni aspekty : monohrafiia* [Formation of Ukrainian identity in terms of modern challenges: theoretical and political aspects: monograph] (2018). / V. P. Troshyn's'kyj, V. A. Skurativ's'kyj, N. P. Yarosh ta in. ; za zah. red. V. P. Troshyn's'koho. Kyiv : NADU. 256 p. (in Ukrainian).

19. Fukuiama F. (2020). *Identychnist'. Potreba v hidnosti j polityka skryvdzhenosti*. [Identity. The need for dignity and the politics of resentment] / per. z anhl. Tetiana Sakhno. Kyiv : Nash Format. 192 p. (in Ukrainian).